

*Дарио О. Кршић**

УТИЦАЈ ОСЕЋАЊА СТРАХА НА НАСИЛНО ПОНАШАЊЕ СУБЈЕКТА МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА

Сажетак

У раду се разматра утицај осећања страха, примарне људске емоције и главног дела инстинкта за самоодржање, на насилно понашање у међународним односима, из аспекта психолошко-инстинктивистичких и реалистичких теорија међународних односа. Те блиске школе већ деценијама трпе критике због става да је понашање народа и држава неодвојиво од људске природе. С том констатацијом слажу се многи уважени стручњаци за међународне односе, од којих неки сматрају да је осећање страха основни или један од важнијих узрока међународних сукоба. Њихова стајалишта и дефиниције допуњују се у овом раду резултатима савремених истраживања из области социјалне психологије, неурофизиологије и генетике. Скреће се пажња на урођену корелацију осећања страха и осећања мржње, која утичу на формирање човека као насилног бића, због чега он изграђује и системе склоне насиљу. Уочава се да одређене економске, религијске, географске, културолошке, идеолошке и друге различитости између народа, иницирају појаву међусобног неповерења, којена нетрпељивости и насилног понашања. Процес од осећања страха до насилног понашања држава, појашњава се психолошким моделом „фобоцентричне петље“, који се састоји од два модела „кружне емоционалне реакције“, спо-

* Докторанд на Факултету политичких наука Универзитета у Београду

јена у фобичној „стимулусној ситуацији“. Истим моделом илуструју се узроци и последице српско-хрватских страхова и нетрпељивости (србофобија и кроатофобија), који су иницирали грађански рат у Хрватској.

Кључне речи: страх, мржња, агресија, насиље, кружна емоционална реакција, фобоцентрична петља, србофобија, кроатофобија.

1. Утицај осећања страха на насилно понашање човека

Страх се у психологији сматра „негативном емоцијом“, која подстиче на размишљање, учи о претњи, њеној природи и условима у којима се појављује, као и одговарајућим стратегијама за њено превазилажење,¹ постајући саставни и најбитнији део инстинкта за самоодржање. Јавља се као реакција на ситуацију коју субјекат оцени опасном, тј. када процени да је угрожена нека његова вредност, а ишчезава када нестане и ситуација која је оцењена претећом. Страх од смрти – корен свих страхова, који је опседао човека због неизвесне будућности (пошто је био изразито физички слаб и спор у поређењу с другим бићима), усмерио га је у потрагу за „моћи“. Адлер (Alfred Adler) је у вези тога казао: „Крупно значење у животу људи има страх. (...) Оно што се у њему огледа јесте прастрah свих живих бића. Нарочито у људи има он свој узрок у њиховој општој несигурности према природи. (...) Он је човеку постао најмоћније средство да овлада околином или да јој се уклони.“² Слично је тврдио и Фром (Erich Fromm), по којем је човек изгубио „хармонију с природом“, те од рођења постао најбеспомоћнији од свих животиња и стога му је неопходна заштита.³ Ранк (Otto Rank) је отишао још даље, домисливши да „убијање, жртвовање других, смањује страх од смрти ега“.⁴ Веровао је да се особа откупљује од казне смрти, од сопственог убиства, кроз смрт другог човека. За Ничеа (Friedrich W. Nietzsche) страх је „мајка морала“, те ка-

1 Maria Miceli & Cristiano Castelfranchi, *Expectancy & Emotion*, Oxford University Press, 2015, стр. 131.

2 Алфред Адлер, *Познавање човека*, Матица српска, Нови Сад / Просвета, Београд, 1984, стр. 266-268.

3 Ерих Фром, *Здраво друштво*, Рад, Београд, 1983, стр. 48.

4 Љубомир Ерић, *Страх од смрти*, Просвета, Ниш, 2001, стр. 186.

да би човек био кадар да одстрани разлог свога страховања, одстранио би и морал, чиме људи сами себи више не би били потребни,⁵ али је подсећао да управо „*сметена и страшиљива бића лако постају убице*“.⁶ Гловер (Edward Glover), енглески медицински психолог, тврдио је да велик део енергије који подстиче организацију мира, има потпуно исти извор као и енергија која покреће рат. Мржња, по њему, не указује само на агресивне тенденције, већ се може користити и као заштита од унутрашње анксиозности.⁷ Мони-Керли (Roger Money-Kirle) домислио је „паранојачку теорију агресивности“. По њему, одрастајући, дете овладава страховима у својој игри, чиме плашљивост замењује агресивношћу. Када сасвим одрасте, неће без разлога сумњати у своје иностране суседе, али ако му они запрете, може да преувелича опасност и усвоји „маничну одбрану“.⁸

Научници сматрају да се лимбички систем, у којем долази до осећајног искуства, код сисара развио веома рано, пошто је одговоран за појаву страха, агресивног понашања, глади и сексуалне жеље.⁹ Такође, неурофизиолози су доказали да амигдале учествују у неуралној обради података везаних за осећање страха.¹⁰ Кливер (Heinrich Klüver), је 1934. године извео познати експеримент на резус мајмунима, вучицама, дивљим мачкама и пацовима, уклањајући им амигдале, што је те животиње толико преобразило, да су изгубиле своју способност за агресивне и силовите реакције, чак и под снажном провокацијом.¹¹ Потпуно исте манифестације дешавале су се и људима, којима би услед неке незгоде амигдале биле оштећене, или би до тога дошло током електричних стимулација, или при неурохируршким захватима. Уз не-

5 Фридрих Ниче, *С оне стране добра и зла*, Графос, Београд, 1980, стр. 115-116.

6 Friedrich W. Nietzsche, *Osvit*, IRO Rad, Beograd, 1982, стр. 105.

7 Збирка психоаналитичких есеја: *Психоанализа и рат*, Норвешко лекарско друштво / Комитет за људска права, Београд, 2001, стр. 44.

8 Исто, стр. 55.

9 Carol Turkington, *The Encyclopedia of the Brain and Brain Disorders*, Facts On File, New York, 2002, стр. 165.

10 „Стога су, дакле, сва ова проучавања потврда тога да амигдале имају кључну улогу у препознавању и реаговању на претеће ситуације.“ (Видети: J. S. Morris, K. J. Friston, C. Büchel, C. D. Frith, A. W. Young, A. J. Calder, R. J. Dolan, „A neuromodulatory role for the human amygdala in processing emotional facial expressions“, *Brain*, Oxford University Press, Vol. 121, 1998, стр. 47.).

11 Erich Fromm, *Anatomija ljudske destruktivnosti*, Naprijed, Zagreb, 1975, стр. 104.

препознавање осећајног израза лица других људи, код њих је преовладавало и одсуство страха и агресије. Клиничка искуства данас јасно указују на главну улогу амигдала у осећању страха, љутње и агресивности, чиме оне постају неурофизиолошким доказом о непосредној повезаности осећања страха са насилним понашањем – оне су „*средишњи емоционални рачунар мозга*“.¹² У истраживање агресије укључили су се и стручњаци из области генетике. Тако, да би се разумела нервна кола која учествују у агресивном понашању, анализирано је испољавање тзв. „веома раних гена“, да би се откриле области мозга које се активирају приликом агресивних дела.¹³ Краљевски колеџ у Лондону, објавио је 2002. године студију која повезује низак ниво примарног ензима *МАО-А* (моноаминска оксидаза-А) са антисоцијалним понашањем.¹⁴ Већ 2004. године *МАО-А* је од стране америчких истраживача назван и „ратничким геном“, због повезаности са повећаним импулсом агресивног понашања. Занимљиво је и то да су субјекти са ниском активношћу *МАО-А* имали и значајно смањени волумен амигдала.¹⁵ Једна од студија је имала за циљ истраживање доприноса полиморфизама приказаних у умереном преносу два гена која учествују у серотонергетској неуротрансмисији у развоју насиља. Најзанимљивији закључак истраживања гласио је: ефекат интеракције окружења у детињству и тзв. „*5HTT* генотипа“ на насилно понашање, утврђен у непријатељском окружењу током детињства, утицао је на насиље које се испољавало тек у каснијем раздобљу живота, ако су постојале и кратке алеле.¹⁶

12 Miloš Judaš, Ivica Kostović, *Temelji neuroznanosti*, MD, Zagreb, 1997, стр. 404.

13 Klaus A. Miczek, Andreas Meyer-Lindenberg, *Neuroscience of Aggression*, Springer-Verlag, Berlin, 2014, стр. 11.

14 Randy J. Nelson, *Biology of Aggression*, Oxford University Press, Oxford/New York, 2006, стр. 126.

15 Larry J. Siever, „Neurobiology of Aggression and Violence“, *The American Journal Of Psychiatry*, American Psychiatric Association, Volume 165, Number 4, 2008, стр. 436.

16 Reif A., Rosler M., Freitag C. M., Schneider M., Eujen A., Kissling C., Wenzler D., Jacob C.P., Retz-Junginger P., Thome J., Lesch K.P., Retz W., „Nature and nurture predispose to violent behavior: serotonergic genes and adverse childhood environment“, *Neuropsychopharmacology*, Clinical and Molecular Psychobiology, Department of Psychiatry and Psychotherapy, University of Würzburg, No. 32, 2007, стр. 2375.

2. Утицај осећања страха и мржње на насилно понашање држава

Главна психолошка разлика између масе и појединца је у томе, као што је давно уочио Гистав Л' Бон (Gustave Le Bon), да маса познаје само једноставна и претерана осећања, за разлику од сложенијег психолошког склопа људске индивидуе.¹⁷ Амерички бригадни генерал Елтинг (LeRoy Eltinge), пионир савремене војне психологије, уочио је да осећања и идеје особа у гомили имају исти смер, али да њихова појединачна свест нестаје, те да се ствара „колективни ум“, који је пролазан, али поседује јасно одређене одлике.¹⁸ Душевним феноменима у маси бавио се зачетник неурохирургије, Вилфред Тротер (Wilfred Trotter), који је разматрао могућност да у човеку постоји „инстинкт стада“ (*gregariousness*). За њега је друштвеност феномен од изузетног биолошког значаја и као такав вероватно одговоран за настанак важне групе инстинктивних нагона.¹⁹ Позната је Фројдова аналогија „стадности“ са „вишећеличношћу“, којом је она манифестација „из-либидо-проистичуће склоности свих истоврсних живих бића да се здружују у све обухватније јединице“.²⁰ Тротер је репресију тражио у „инстинкту стада“, док је Фројдова психоанализа исту открила у „егу“. Појаву рата међу народима за Тротера је означавало очигледно испољавање друштвеног инстинкта, које у другим ситуацијама тешко примећујемо.²¹

Социјална психологија потврђује постојање афилијативности или „афилијативног мотива“ код човека, који се манифестује његовом тежњом да буде заједно с другим особама и да се са њима удружује. Афилијативност се повезује са страхом – већи интензитет страха повећава интензитет

17 Gustave Le Bon, *Psychologie der Massen*, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 1951, стр. 38.

18 LeRoy Eltinge, *Psychology of War*, Army Service School Press, Fort Leavenworth, Kansas, 1918, стр. 18.

19 Wilfred Trotter, *Instincts of the Herd in Peace and War*, T. Fisher Unwin, London, 1924, стр. 20.

20 Сигмунд Фројд, *Психологија масе и анализа ега: Изабрани списи*, Анима/Федон, Београд, 2006, стр. 182.

21 Wilfred Trotter, *Instincts of the Herd in Peace and War*, н. д, стр. 139.

мотива за удруживањем.²² Британски социјални психолог Таџфел (Henri Tajfel), аутор који се можда и најчешће помиње у новијој литератури везаној за теме социјалног идентитета, закључио је да се људи идентификују са групама како би наметнули структуру у дотада потпуно несигурним околностима.²³ Према Лоренцу (Konrad Lorenz), заступнику „хидрауличког модела агресије“, насиље „долази изнутра“, тако да човек не учи да буде агресиван, већ је то део његове природе. Био је песимиста по питању могућности науке да реши проблем агресивности: „*Наука ретко када доводи до драматичних промена у току историје осим, природно, у смислу уништења, јер је сувише лако злоупотребити снагу.*“²⁴

Савремени социјални психолози – Гринберг (Jeff Greenberg) Шелдон (Solomon Sheldon), Пишчински (Tom Pyszczynski) и други, тврде да је целокупно људско понашање мотивисано „страхом од смртности“ (тзв. „терор-менаџмент теорија“: *Terror Management Theory*). Током својих експеримената приметили су да у ситуацијама када су угрожени, људи показују већу тенденцију везивања за групу и групне идентификације.²⁵

Људске индивидуе, вођене страхом формирају заједнице унутар којих одређују заједничке норме, интересе и вредности, на чему даље изграђују институције које служе за управљање, координацију и легитимност вршења заједничких акција, што је све подређено једном циљу – повећању моћи друштва, односно повећању безбедности. Занимљива је особина страха, да у врло кратком времену може попримити особине типичне за неку епидемију, што се назива „колективном паником“. Слично је приметио и Фројд, објашњавајући да страх у маси може да порасте до огромних размера

22 Никола Рот, *Основи социјалне психологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1989, стр. 240-243.

23 William Peter Robinson, *Social Groups and Identities: Developing The Legacy of Henri Tajfel*, Routledge, Oxford, 1996, стр. 73.

24 Конрад Лоренц, *О агресиивности*, Вук Караџић, Београд, 1970, стр. 200.

25 Greenberg, Jeff; Solomon, Sheldon; Pyszczynski, Tom; Rosenblatt, Abram; Burling, John; Lyon, Deborah; Simon, Linda; Pinel, Elizabeth, „Why do people need self-esteem? Converging evidence that self-esteem serves an anxiety-buffering function.“, *Journal of Personality and Social Psychology*, American Psychological Association, Vol 63. (6), 1992, стр. 913-922.

услед индукције (заразе).²⁶ Сматрао је да је агресивност један вид испољавања „нагона смрти“, танатоса; да је рат одређен појмовима права и моћи, те да се сукоб интереса од почетка развоја цивилизације у принципу увек решавао применом силе. Крајњи циљ борбе је да се противничка страна спута и примора да напусти своје захтеве и престане да се противи. То се најбоље остварује ако се противник убије, закључио је Фројд, а његова судбина ће застрашивати све оне који би следили његов пример. За Фројда рат има и позитивне стране, јер служи као прикладно средство за постизање вечног мира, пошто је у стању да створи велике целине унутар којих једна снажна централна сила онемогућава нове ратове. Сем тога, пише он, рат је и у мери природе, биолошки је заснован и оправдан и практично се не може се избећи.²⁷ Вероватно најстарије историјско дело у којем је описан однос емоције страха и насиља међу народима јесте Тукидидова „Историја Пелопонеског рата“. У свом делу овај стратег је казао: „*Рат су започели Атињани и Пелопонезјани прекршивши тридесетогодишње примирје, које су склопили после заузећа Еубеје. (...) Најистинитијим узроком, али који се најмање помиње, држим то, што су Атињани постајали моћни и задавали страх Лакедемонцима, те их натерали у рат.*“²⁸ Истраживања Едварда Гловера можда су још значајнија за психологију међународних односа, пошто је уочио да се унутрашњи људски подстицаји пројектују на неке спољашње, тј. да је нагонски непријатељ унутрашњи и непознат, али се пројектује у неког спољашњег. Тај процес сматрао је најстаријим менталним механизмом, који је користан у неодложним ситуацијама, али пошто посебно снажно делује у већини групних односа, веома је опасан за опстанак цивилизације.²⁹ Психоаналитичар из истог раздобља, Роџер Мони-Керли, подупирао је тезу да су нације паранојачке једна према другој, па „*свака у одбрамбеним мерама својих суседа види сигурну потврду својих страхова*“.³⁰ Ерих Фром је чове-

26 Сигмунд Фројд, *Психологија масе и анализа ега: Изабрани списи*, Анима/Федон, Београд, 2006, стр. 159.

27 Љубомир Ерић, *Страх од смрти*, н. д., стр. 228.

28 Тукидид, *Повијест Пелопонеског рата*, Дерета, Београд, 1991, стр. 25.

29 Збирка психоаналитичких есеја: *Психоанализа и рат*, н. д., стр. 45.

30 Он описује ток параноје из које настаје рат: „*Прво се побуди страх, онда мр-*

ка описао као „рођеног убицу“; биће које мучи чланове своје врсте из чистог задовољства. Водио се мишљу да је агресивност најбољи начин да се човек ослободи страхова.³¹ Према Дејвиду Хелду (David Held), супарништво између држава одувек је покретала, не само амбиција владара и унутрашњи или домаћи интереси, већ и сама структура међународног система. Државе су морале, следећи интерес сопствене безбедности, да се припремају за рат, „процес који је сам по себи производио несигурност код других држава, које су тежиле да одговоре на исти начин.“³² Односно, државе су се наоружавале и постајале милитаризоване, делом да би обезбедиле сопствену сигурност, али су тиме стварале страх код других, које су се потом такође наоружавале, чиме се сигурност свих држава умањивала. Хелд овај „зачарани круг узајамне несигурности“ назива „безбедносном дилемом“ („*security dilemma*“), термин који је први употребио професор Џон Херц (John Herz), 1950. године. О неуралгичном језгру безбедносне дилеме, размишљао је и Роберт Џервис (Robert Jervis), професор спољне политике на Универзитету Колумбија. У својој анализи, под називом „*Сарадња под безбедносном дилемом*“, одређује безбедносну дилему као ситуацију у којој поступци помоћу којих једна држава покушава да повећа властиту безбедност, умањују при томе безбедност других.³³ Хенри Кисинџер (Henry Kissinger), промишљајући о почецима Хладног рата, запажа да су „*предрасуде, мржња и страх основни узроци међународних сукоба*“.³⁴ Раш Дозије (Rush W. Dozier) изнео је став да мржња извире из древног инстинкта опстанка. Мржња је, по њему, „агресивни облик несвиђања“ који

жња која га држи под контролом; но мржња очекује одмазду и тиме повећава страх који мора да се потопи још већом мржњом и тако даље. Систему је потребна ефективна мржња - мржња која може да се задовољи - како би се одржала у животу. Ако би мржња постала немоћна, претворила би се у хистеричну узнемиреност која чини њен несвесни темељ.“ (Исто, стр. 63-72.).

- 31 „Када се особа може ослободити пасивног стања страха и почне нападати, нестаје болна природа страха“. (Видети: Erich Fromm, *Anatomija ljudske destruktivnosti*, н. д, стр. 24.)
- 32 Дејвид Хелд, *Демократија и глобални поредак*, Филип Вишњић, Београд, 1997, стр. 72.
- 33 Robert Jervis, „Cooperation Under the Security Dilemma“, *World politics*, John Hopkins University Press, Vol. 30, Issue 2, 1978, стр. 211.
- 34 Хенри Кисинџер, *Дипломатија*, Књига 2, Верзал пресс, Београд, 1999, стр. 415.

одражава екстремни облик страха. Међутим, у овом случају реакција појединца је таква да се бори, уместо бежи, што је у принципу прва реакција на страх. Стога он сматра мржњу „врстом фобије од беса“ (*anger phobia*)³⁵, која је у прошлости помогла људима да предупреду опасне ситуације. Еминентни холандски психолози, Фрајда, Кајперс и Шуре (Nico H. Frijda, Peter Kuipers, Elisabeth ter Schure), износе став да је бекство реакција на страх и нервозу.³⁶ Међутим, бекство понекад може бити и последица мржње и беспомоћности. На пример, људи у Западном Дарфуру су бежали од много моћнијих џанцавида, који су уништавали њихова села и убијали их. То што су бежали, не значи да избегли нису мрзели џанцавиде. У Руанди пак, многи припадници племена Тутси и Хуту замрзели су једни друге, посебно након геноцида почињеног од априла до јула 1994, када је убијено око милион људи.³⁷

Што се тиче теорија и дефиниција мржње психолошких и реалистичких теоретичара међународних односа, оне су, иако узајамно различите, уствари често комплементарне. Прва група теорија припада теоријама нагона и инстинкта (Фројд, Лоренц), о којима је понешто речено у делу рада који више говори о осећању страха. Потом, следе теорије које се преклапају са темом „зла“, односно „теорије мржње које потичу из злих дела“. Неки пак истраживачи, укључујући Хану Арент (Hannah Arendt) и Стенли Милграма (Stanley Milgram), наглашавају важност „ситуационих фактора“. Арент је тврдила да је велика вероватноћа, да је једна сасвим обична особа могла да се затекне у ситуацији у којој је могла да постане одговорна за хладнокрвна убиства великог броја

35 Rush W. Dozier, Jr., *Why We Hate*, McGraw-Hill Professional, New York, 2003, стр. 19.

36 Frijda, Nico H.; Kuipers, Peter; ter Schure, Elisabeth, „Relations among emotion, appraisal, and emotional action readiness“, *Journal of Personality and Social Psychology*, American Psychological Association, Vol. 57(2), Aug. 1989, стр. 212-228.

37 Један од припадника племена Хуту, учесник тих стравичних догађаја, изјавио је следеће: „Наравно да смо их мрзели. План да их поубијемо је био спреман. То је била готова ствар. Мржња је била дубоко усађена, тако да свако ко би видео припадника племена Тутси би га и убио. То је разлог због чега смо напустили своје домове и отишли из једног дела земље у други.“ (Видети: Robert J. Sternberg, Karin Sternberg, *The Nature of Hate*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, стр. 2.).

људи. Таква ситуација могла је да изроди „зло понашање“.³⁸ „Експерименти покорности“ које је спровео Стенли Милграм, професор Универзитета Јејл (Yale University), су до некле оправдали тврдње које је изнела Арентова. Једним од најконтроверзнијих експеримената у историји, којег је започео нетом након почетка суђења Ајхману (Adolf Eichmann), желео је да пронађе одговор зашто су Немци били толико покорни и због чега су наносили бол и патње другима, када им је било наређено да то ураде. Оно што је било уочљиво у понашању испитаника, јесте њихов покушај да игноришу своју жртву и фокусирају се на водитеље пројекта и његове упуте. Вероватно се то дешавало због тога што су покушавали да ублаже унутрашњу напетост, која је настајала очитовањем бола жртве. Наведни феномен Милграм је назвао „слагањем са ауторитетом“. Експеримет је спроведен у Аустралији, Јордану, Шпанији и Немачкој, где су људи реаговали слично као и у првом изведеном експерименту.³⁹ Штауб (Ervin Staub) и Баумајстер (Roy F. Baumeister) су промишљали о природи зла и његовом односу са масовним убиствима, као што су она почињена током холокауста, геноциду над Јерменима, „аутогеноциду“ Кмера у Камбоџи, итд. Тако је Штауб, професор психологије на Универзитету Масачусетс, нагласио како је случај геноцида којег су починили Турци над Јерменима врло занимљив са стајалишта проучавања корена зла, због тога што Турци никада нису признали да се ради о геноциду, него о „самоодбрани“.⁴⁰ Емоције које Штауб повезује с мржњом су: одбојност, бес, страх и непријатељство. Појаснио је и историјским примером колико мржња може да буде ирационална, па чак и самодеструктивна – нацисти нису желели да узимају крв заробљених Јевреја, која им је иначе била неопходна за трансфузију, због страха од могуће „контаминације“.⁴¹ Баумајстер, професор психологије на Државном универзитету Флорида, на питање „шта је зло?“, наводећи мишљења многих аутора, закључује да „намерно доношење

38 Исто, стр. 23-24.

39 Stanley Milgram, „Behavioral Study of Obedience“, *University of Toledo*, Department of Psychology, Интернет, <http://homepages.utoledo.edu/mcaruso/social/milgram.pdf>, 15/06/2014, стр. 93-100.

40 Ervin Staub, *The Roots of Evil*, Cambridge University Press, 1989, стр. 6-7.

41 Исто, стр. 76.

повреда неке ко је недужан и ко не заслужује такво понашање“, заправо сачињава зло. Примећује, као и Штауб на примеру Турака, да већина људи чија се дела осуђују као зла, не сматрају своја дела злим. На пример, они могу схватати да наносе повреде другим људима или да их експлоатишу, али сматрају да су њихова дела оправдана, или да су жртве заслужиле такав однос.⁴² Теорије „моралног императива“ се углавном односе на масовне масакре, а баве се подстицањем убистава од стране „виших инстанци“. Вође и следбеници могу имати одређене сумње по питању „моралног императива“, али он служи као успешан „поклич на окупљање“, без обзира на то какве сумње они гаје. Наиме, све док следбеници верују, вође могу бити безбрижне. Представник ове струје, Роберт Зајонц (Robert Bolesław Zajonc), уочио је карактеристике које су уобичајене за масакре. Између осталих, ту спада „колективно подстрекивање“, током којег се убице међусобно провоцирају и подстичу један другог на „колективно лудило“. Гомила испољава ефикасност која је појединцима тешко достижна. Масовна убиства „других“ представљају се као морална дужност оних од којих се то тражи (или им се нареди) да изврше та убиства.⁴³

3. Могућност примене модела „фобоцентричне петље“ у појашњавању утицаја страха и мржње на насилно понашање држава

Свако осећање, било оно индивидуално или колективно, део је једног сложеног когнитивно-физиолошко-бихејвиоралног склопа, који се у савременој психологији (теорији трансакционе анализе) назива „кружном емоционалном реакцијом“ (у даљем тексту: КЕР). Пошто трансакциона анализа, као теорија личности и комуникације, настоји да обједини искуства других теорија, у овом раду нагласак је на одређењу осећања страха и мржње из аспекта те психолошке школе, коју је, као теорију личности и комуникације, кра-

42 Roy F. Baumeister, *Human Evil: The Mythical and the True Causes of Violence*, IDC Herzliya, Интернет, <http://portal.idc.ac.il/en/symposium/hspsp/2010/documents/21-baumeister.pdf>, 03/05/2014, стр. 2.

43 Robert J. Sternberg, Karin Sternberg, *The Nature of Hate*, н. д, стр. 40.

јем 1950-их установио амерички психијатар Ерик Берн (Eric Berne). Реч је о реконструкцији догађаја који су довели до самог осећања и који се природно настављају на само осећање, условљавајући понашање. КЕР модел се може приказати као нека врста „ланца“, чији су крајеви спојени, а „карике“ су мустимулусна ситуација → опажање стимулусне ситуације → приписивање значења стимулусу → приписивање значаја стимулусу → обрада значајних података → спремност на деловање → мишљење и бирање понашања → само понашање, тј. деловање усмерено ка стимулусној ситуацији.⁴⁴ Премда је КЕР модел у данашњој психологији и психотерапији прилагођен за појашњавање настајања осећања и њиховог утицаја на понашање појединца, могуће је, уз одређене модификације, применити га и на проучавање „колективног осећања“ и „колективног понашања“ субјеката међународних односа. Почети оваквог размишљања сежу у време Платона и његове аналогije „душе и државе“ – он упоређује човека са државом и говори о човеку као о држави у малом; и држава и душа састоје се од три тела.⁴⁵ Наиме, ако се у природи може приметити „колективно понашање“ организама, онда се мора говорити и о „колективним осећањима“ истих, пошто су осећања у интеракцији с понашањем. Неки аутори помињу термине као што су „колективно памћење“, други пак „интелигенцију роја“ (*Swarm Intelligence*), а оба представљају могућу базу за изучавање одабира обрасца понашања држава у међународном систему. „Интелигенција роја“ представља метафорички назив за слободно структурисане, динамичне накупине „апстрактних честица“ у „апстрактним просторима“, које показују одређена колективна својства. Традиционална психолошка схватања виде појединца као релативно изолованог „процесора информација“, што човека описује као „аутономног мислиоца“ који, зависно од потребе, понекад консултује и друге појединце. Према истраживачу вештачке интелигенције, Милонасу (Mark Millonas), постоји пет начела „интелигенције роја“: 1) блискост (рој може да врши једноставне просторне и временске прорачуне), 2) могућност одговора (рој може да одговара на различите квалитативне факторе

44 Зоран Миливојевић, *Емоције: психотерапија и разумевање емоција*, н. д, стр. 37.

45 Платон, *Држава*, БИГЗ, Београд, 2002, стр. 261.

из околине), 3) различитост одговора (активности роја нису ограничене само на уске, устаљене „канале деловања“), 4) стабилност (рој не мења своје понашање при свакој промени околине), 5) адаптивност (рој мора да промени понашање кад је то исплативо).⁴⁶

Посматрајући понашања различитих „система“, укључујући и државне, примећују се одлике „интелигенције роја“, која утиче на „адаптацију“ система на промене у окружењу, што пак доказује присутност својеврсног „колективног ума“. Антрополог Херт Хофштеде (Geert Hofstede), један од најутицајнијих теоретичара и истраживача културалних комуникација, који националну културу дефинише као „ментални програм“, допшута да у неким државама мултиетичност може подразумевати постојање више „софтвера ума“, али такође да негде припадници различитих заједница (или региона) унутар једне земље могу да деле исти „колективни ментални програм“.⁴⁷ По њему, велика већина људи живи у колективистичким друштвима у којима „интереси групе имају приоритет над интересима појединаца“, где људи од малих ногу „уче да размишљају о себи као о припадницима ‘ми’ групе“, која им обично нуди заштиту или осећај сигурности у замену за лојалност.⁴⁸

Осећање неке државе, којем би, према моделу КЕР, почетна карика била нека угрожавајућа стимулусна ситуација, може да се представи овако: Држава „Х“ (народ који је сачињава), због колективног страха од губитка неке вредности, могао би да изабере насилно понашање као начин за уклањање своје забринутости. То иницира масовно осећање страха (који се обично трансформише у осећање мржње) и код нападнуте стране „У“, што ће подстаћи њено насилно понашање. Уз одбрамбено агресивно понашање, држава „У“ још може да одабере и „бег“ од предмета угрожавања (државе „Х“), односно потчињавање вољи угрожавајуће силе, или да

46 Mark Millonas, *Swarms, phase transitions, and collective intelligence*, Research Gate, Интернет, http://www.researchgate.net/publication/216301125_Swarms_Phase_Transitions_and_Collective_Intelligence, 20/06/2015.

47 Зоран Р. Ђирјаковић, „Примена модела димензија националних култура Херта Хофштедеа у истраживању политичког обрасца у Србији: Постоји ли софтвер српског политичког ума?“, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 3/2013, стр. 222.

48 Исто, стр. 236.

јој народ избегне, што води нестанку те државе (пример Републике Српске Крајине након хрватске војне акције „Олуја“). По том обрасцу, обе стране убрзо се могу наћи у стању рата, чије трајање би зависило од мноштва фактора (пре свега од асиметрије моћи), а завршило би се победом једне од учесница, или обостраним исцрпљењем и склапањем мира. Завршетком рата, ланац насилног понашања не мора да буде заувек прекинут, јер поражена страна (или страна која је на било који начин незадовољна претходним исходом сукоба) временом нагомилава своју моћ, све док се не стекну услови за нови војни конфликт, у којем се она нада победи. Истовремено, пратећи понашање поражене државе, која може да буде у време мира у привидно добрим односима с победничком страном, победник такође у страху од одмазде покушава да увећа властиту моћ. Читав процес наликује неуротичном „зачараном кругу“ („*circulus vitiosus*“) или „безбедносној дилеми“. Њено трајање зависи од мноштва спољних и унутрашњих фактора, али она постоји вероватно док постоје и сукобљени интереси држава у међународном систему. У периоду мира, ситуација може наликовати стању немогућности обнове конфликта, али се препознавањем понашања (константно увећавање моћи држава и повремено фобично оптуживање) може претпоставити да ће до поновног сукоба вероватно доћи у будућности.

У међународним односима постоји гледиште названо „теорија дугих циклуса“, које настоји да објасни зашто су се током претходних пет векова периоди рата смењивали с периодима мира, уз промену циклуса која се обично догађала истовремено с променама у релативној моћи главних држава. Наиме, током тих циклуса, глобални ратови су увек водили до победе једне од сила, која би постала победнички хегемон и способна да диктира правила према којима ће се управљати међународни политички и економски односи. Но, временом се појављују нови супарници који угрожавају светског лидера. У таквом „неуротичном“ међународном систему, велике силе утичу на буђење страхова малих држава у различитим правцима: мала држава страхује од велике силе, али и од неког угрожавајућег субјекта (друге мање државе) у суседству. Историјски догађаји кроз која су прошле извесне државе, од њиховог формирања, појаве стрепњи, гомилања моћи, па све

до конфликта с другим државама, могу да се представе као „карике“ у моделу који представља бар две КЕР спојене у петљу (сукоб с најмање једном државом). Петља, када се графички представи, више наликује „бескочној осмици“ него „зачарном кругу“, у којој сваки народ (држава) има властиту КЕР различитог интензитета и временског трајања. У жижи преплитања КЕР-а два народа, налази се осећање страха, које представља погонску снагу за појаву мржње, те непрестано кружење и међусобно утицање негативних осећања на насилно понашање. Стога се таква петља може назвати „фобоцентричном петљом“.

Како би се сликовитије предочила могућност примене „фобоцентричне петље“ на примеру држава (или нација), у ту сврху могу да послуже вишедецијски конфликтни односи између Срба и Хрвата. Узроци српско-хрватске нетрпељивости (србофобије и кроатофобије) могу се са сигурношћу пратити од половине 19. века, а први сукоби уследили су почетком 20. века. Односи између Срба и Хрвата (који се тичу и конфликта и сарадње) могу се посматрати на различитим ралинама: етничкој, политичкој, религијској, економској, војној, дипломатској, идеолошкој, интелектуалној, културној, информативној, медијској, спортској, итд. Плод међусобне сарадње била је изградња две заједничке југословенске државе, са два различита државна и друштвена уређења, које су нестале у међусобним оружаним сукобима њених народа. Нижи интензитети српско-хрватских сукоба, подразумевали су коришћење различитих економских, психолошких и медијских инструмената: дискриминације у запошљавању, културног и економског запостављања регија с националним мањинама, ширења стереотипа, претњи и физичких напада на појединце, уништавања приватне имовине, те обрачуна спортских навијача. Када су интензитети нетрпељивости и конфликта достигали свој врхунац, обе стране користиле су насиље као средство да присиле другу страну на промену понашања, што је укључивало – асимилацију, атентате, ратне злочине, протеривање становништва, уништавање приватне имовине и културних добара, итд. Може се приметити да би јединствени модел српско-хрватске „фобоцентричне петље“ био прилично комплексан за приказивање, тј. састојао би се од мноштва мањих „фобоцентричних петљи“, које

би изнова започињале након извесне акумулације страхова и нетрпељивости. На пример, српско-хрватски сукоб који би се јасно могао приказати једном „фобоцентричном петљом“, кулминирао је грађанским ратом у Хрватској, након побуне српског народа против сецесионистичког и изразито националистичког хрватског режима. Наиме, као што примећују извесни аутори, крај 20. века донео је једну новину у пракси оружаних сукоба – доминирају борбена дејства на територијама држава у виду побуна.⁴⁹ Свакако, та дешавања била су условљена друштвено-политичким променама које су задесиле читаву Југославију тога времена, а актери нису били искључиво Срби и Хрвати, грађани Хрватске.

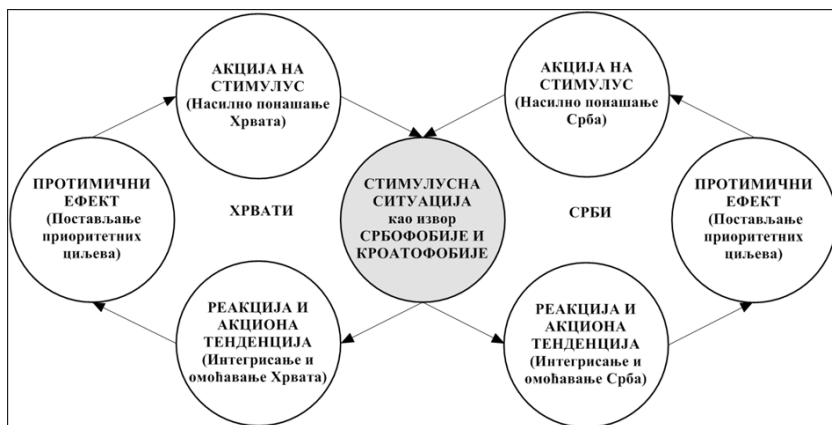
Приличан утицај на догађаје који ће завршити српско-хрватским оружаним сукобом 90-тих година прошлог столећа, имале су и политичке елите других република, а нарочито спољни чиниоци (велике силе, религијски центри моћи, међународне организације, емиграција, итд). Поједностављени модел српско-хрватске „фобоцентричне петље“ (Слика 1) састојао би се од следећих карика:

1) Стимулусне ситуације (узрока међусобних страхова и нетрпељивости): Под појмом „стимулусна ситуација“ подразумева се промена у спољашњем свету, који окружује субјекта (у овом случају Србе и Хрвате). Те промене у психологији се зову стимулуси или подражаји. Да би субјекат могао приметити промену, мора постојати разлика између претходног стања у окружењу и стања у времену опажања промене. Наиме, дана 6. и 7. маја 1990. одржан је други круг вишестраначких парламентарних избора у Хрватској, на којима је са 41,9% гласова победила хрватска конзервативна десничарска странка – Хрватска демократска заједница. Националистичке и шовинистичке изјаве појединих хрватских политичара, као и наговештаји да ће Хрватска у скорој будућности покушати да изађе из југословенске заједнице, пробудиле су страхове код Срба од могућег понављања погрома из Другог светског рата. Наравно, хрватско сагледавање истог проблема, померило би „стимулусну ситуацију“ на ранији период (појаву

49 Владан Јончић, „Правни смисао оружаних сукоба у процесу европских интеграција“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2015, стр. 197.

Слободана Милошевића или на 1986. и израду Меморандума Српске академије наука и уметности). С друге стране, „стимулусна ситуација“ би се из српске перспективе могла померити на 1971. годину и „Хрватско прољеће“ – масовни националистички и сецесионистички покрет, који је уживао подршку великог дела хрватских комуниста, политичког врха републике Хрватске, али и усташке емиграције. Стога се, ипак, као нарочита „неуралгична тачка“ у српско-хрватским односима новог доба, треба узети време када су сви грађани Хрватске демократски одлучивали о својој будућности, а то су били вишестраначки парламентарни избори 1990. године, при чему је дошло до „промене у окружењу“ – победе десне хрватске опције, након 45 година владавине комуниста.

Слика 1 – Српско-хрватска „фобоцентрична петља“

2) Реакције и реакционе тенденције (омоћавање нација): У психологији се реакција и акциона тенденција дефинишу као тренутак када субјект процени значење стимулуса значајним, при чему долази до активирања посебних биолошких програма који се доживљавају као осећање. Основна сврха тих програма је да припреме организам за адаптивно понашање – акцију на стимулус. У међународним односима, реакција и акциона тенденција неког организма, наликовала би повећавању националних моћи због страха од туђе премоћи. Позната је Тавнијева (Richard H. Tawney) дефиниција моћи, као „способност једне стране да се приволи друга

страна на понашање у жељеном правцу“.⁵⁰ Моргентхау (Hans Morgenthau), одређује моћ као „човекову контролу над мишљењем и акцијама других људи“,⁵¹ а Холсти (Kal J. Holsti), је представља као „општу способност државе да контролише понашање других“.⁵² Националну моћ савремени аутори дефинишу као „способност неке земље да следи стратешке циљеве путем одлучне акције“.⁵³

Према томе, ова карика српско-хрватске „фобоцентричне петље“, односила би се на „омоћавање“, тј. јачање националне хомогенизације, како Хрвата, тако и Срба, након спроведених избора (повратак дела усташке емиграције у Хрватску и њен утицај на пораст национализма и шовинизма, пораст национализма код Срба, стварање паравојних хрватских и српских формација, спровођење плебисцита о аутономији Срба у Хрватској, итд.).

3) Протимичног ефекта или протимије (активирање „колективних сећања“ и постављање приоритетних националних циљева). Основни циљ протимије је бирање оног понашања које ће бити најбољи одговор на процењену стимулусну ситуацију, односно које ће јој пружити већу безбедност. Појављује се и посебно активирање меморије, при чему се призивају сећања која су емоционално специфична, јер се у претходним искуствима траже одговори који могу помоћи у остварењу садашњег циља. Ако упоредимо овакав ментални процес људске индивидуе с „колективним менталним процесом“ неке државе или нације, уочава се сличност између протимичног ефекта и „националног интереса“. У оба случаја ради се о постављању приоритетног циља субјекта, на основу којег се одабере оно понашање којим ће се тај циљ досегнути. Рејмон Арон (Raymond Aron), је сматрао да национални интерес указује на дугорочне циљеве државе и подсећа грађане да су чланови једне трајније политичке заједнице. Главни национални интереси свих држава за Арона

50 Richard H. Tawney, *Equality*, Unwin, London, 1931/1952, str. 78.

51 Hans Morgenthau, *Politics among Nations*, Knopf, New York, 1978, str. 25.

52 Kal J. Holsti, *International Politics: A Framework for Analysis*, Englewood Cliffs, 1967, str. 193.

53 A. J. Tellis, J. Bially, C. Layne, M. McPherson, *Measuring National Power in the Postindustrial Age*, RAND, Santa Monica, 2000, str. 25.

су: безбедност, слава и идеја.⁵⁴ За многе теоретичаре међународних односа, „национална безбедност“ је „*несводиво језгро националног интереса*“⁵⁵, односно „*остварење и чување државног националног интереса*“⁵⁶.

Пример за ову карику српско-хрватске „фобоцентричне петље“ био би следећи: Србија на различите начине (безбедносно, морално, интелектуално, економски) све више потпомаже Србе у Хрватској да истрају у борби за аутономијом, јер јој је у интересу да сачува Југославију, и на тај начин „све Србе у једној држави“. С друге стране, у хрватском Сабору учестали су брутални вербални напади на Србе, а широм Хрватске долази до физичких насртаја на поједине истакнуте Србе. Циљ хрватских нових власти у очима Срба је јасан – Хрвати желе издвајање из Југославије и насилно решавање „српског питања“. Срби преко савезних органа покушавају да разоружају хрватске паравојне формације, али им то не полази за руком. Док Сабор усваја одлуку по којој у Хрватској не важе савезни закони, Српско национално вијеће и Извршно вијеће САО Крајине одговарају одлуком о раздруживању од Републике Хрватске, са нагласком да Крајина остаје у саставу Југославије.

4) Акције на стимулус (насилно понашање хрватског и српског народа). Након што је субјект у потпуности одабрао одговор на стимулусну ситуацију, тада приступа адаптивном понашању, то јест акцији која ће му омогућити да се прилагоди тој ситуацији или да је промени. Уколико субјект успе у својој намери и промени стимулусну ситуацију, тада престају разлози за постојање непријатног осећања и наступа осећање задовољства. У противном, једини начин да се непријатно осећање отклони, јесте реадaptација, тако што ће субјект морати да промени значај и значење саме ситуације. Врло слично је и понашање неке организоване политичке заједнице. У случају да је „стимулусна ситуација“ била не-

54 Иво Висковић, *Спољна политика Југославије – репетиторијум*, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Београд, 1991, стр. 24.

55 Драган Р. Симић, *Наука о безбедности*, Службени лист СРЈ / ФПН, Београд, 2002, стр. 32.

56 Радослав Гаџиновић, „Стратегија националне безбедности стратешки документ државе“, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 3/2009, стр. 196.

пријатна за неку државу или нацију (нпр. пораз у рату), она може неком акцијом (поновним ступањем у рат) покушати да врати свој статус на претходно стање, или ако сматра да није довољно моћна да то учини, покушаће да се реадаптира, тј. да се помири са својим тренутним стањем и да прилагоди своје понашање у складу с њим (покуша дипломатским средствима да отклони могућу опасност даљег губљења моћи). Након одређеног времена реадаптације, постоји могућност да је држава повратила своју националну моћ и проценила да међународне околности дозвољавају спровођење акције, која је следећа карика у низу КЕР, и њу спроводи да би задовољила своје интересе. Постоји мноштво теорија и дефиниција рата, а у овом раду поменућемо тек једну из 70-их година прошлог века, енглеског политиколога Хедлија Була (Hedley Bull), који је рат одредио као „организовано насиље од стране политичких група једне против других”.⁵⁷

Што се тиче примера за ову карикау српско-хрватске „фобоцентричне петље“, она би могла да се састоји од следећих догађаја: Дана 31. марта 1991. године специјалци МУП-а Хрватске нападају српске положаје на Плитвицама. Почиње оружани сукоб између Срба и Хрвата, у којем падају и прве жртве. Хрватска у мају одржава референдум о отцепљењу (94,17% изашлих гласача подржава независност), а хрватски политички врх тражи од ЈНА да се повуче у касарне. Ускоро почињу и први погроми српског становништва у Источној Билогори и Западној Славонији (операција хрватске полиције и паравојске „Откос 10“). Европска заједница 15. јануара 1992. доноси одлуку о међународном признању Словеније и Хрватске, чиме је криза још више заоштрена. Срби и Хрвати гурнути су у наставак крвавог сукоба, којег неће смирити ни мировна мисија Уједињених народа, већ ће га повремено „утишавати“, што су хрватске снаге искористиле за властито омоћавање, за разлику од српских, које су слабиле под дејством уведених међународних санкција. У међувремену је отпочео и грађански рат у Босни и Херцеговини. Рат се окончава након хрватских војних операција „Бљесак“ (1-3. мај 1995.) и „Олуја“ (4.-7. август 1995.), услед којих је избегло

57 Hedley Bull, *The Anarchical Society*, Macmillan, London, 1995, str. 178.

и протерано око 250.000 Срба из Хрватске. У рату је убијено или нестало између 12.000 и 16.000 људи на хрватској страни, а на српској између 7.000 и 9.000 људи. Тачан број жртава и несталих до сада није утврђен, а наведени бројеви су приближно одређени од стране хрватских, српских и међународних аутора.⁵⁸ Хрватска је ратом задовољила своје главне интересе зацртане још у 19. веку, а Срби су приморани да изврше „ре-адаптацију“. Због недовољне моћи (војне, економске, дипломатске, итд.), а нарочито због притиска једностране „међународне заједнице“, нису били способни да поврате изгубљене територије. То не мора значити да у будућности неће доћи до поновног српско-хрватског сукоба, којег може изазвати нека друга „стимулусна ситуација“, односно осећање страха и нетрпељивости. Пример може да буде Француска, која је након тешког пораза 1871. године чекала 43 године на прилику за „реванш“ Немачком Царству. Такође, може се догодити и да Хрватска и Србија буду суочене са заједничким проблемом у будућности, неком претећом ситуацијом, која их може ујединити и прекинути међусобну „фобоцентричну петљу“. Као сличан пример могу опет да послуже Немачка и Француска, које су већ деценијама након Другог св. рата креатори и партнери у изградњи Европске уније. У случају да Европска унија престане да постоји, могућност обнове француско-немачке „фобоцентричне петље“ поново би постала изгледна. Један од главних разлога њихове сарадње назире се и у страху од пораста моћи тадашњег Совјетског Савеза, а данас од нарастајуће моћи Русије, емиграната из неразвијених земаља Азије и Африке, терористичких напада, итд.

Логично се намеће питање услова за хрватско-српску сарадњу. Познато је да је један од приоритета спољне политике сваке државе развој добросуседских односа, зато што се највише отворених питања и неспоразума дешава у односима са суседима. На жалост, крвави сукоби и ратни злочини могли су да буду давно спречени, јер, као што је закључио

58 Што се тиче српских жртава, најновије утврђене бројке могу се погледати на овој адреси: *Српске жртве рата и пораћа на подручју Хрватске и бивше РСК 1990.–1998. године*, Документационо информациони центар „Веритас“, Интернет, <http://www.veritas.org.rs/srpske-zrtve-rata-i-poraca-na-podrucju-hrvat-ske-i-bivse-rsk-1990-1998-godine>, 01/08/2015.

Момчило Суботић – ако је само стварање прве југословенске државе било неминовно и ван домашаја Срба, онда је ту државу требало уредити на федеративној или конфедеративној основи, у којој би Срби обележили свој историјски и етнојезички простор, чиме би се избегла сва доцнија спорења и геноцидна страдања Срба од стране Хрвата.⁵⁹ Међутим, пошто је такав след догађаја изостао, искуство нам показује да након што би хрватско-српски сукоби били окончани, механизми који би били коришћени за успостављање међусобног поверења и сарадње, нису се показали довољно ефикаснима. Након последњег грађанског рата у Југославији и даље би долазило до повремених интензивирања кроатофобије и србобобије, које тињају и 20 година по његовом окончању.

Процес међусобног помирења кроз јачање политичких, економских и културних односа Србије и Хрватске, отпочео је од стране међународне заједнице, али динамика и резултати покренутих механизма (различити облици сарадње између државних институција, дипломатских и економских представништава, сродних агенција и научних институција, предузетничка повезивања, слободан проток људи и добара, царинске олакшице, културна размена, итд) нису показала значајан напредак у успостављању међусобног поверења, као кључног услова за успешну сарадњу између Срба и Хрвата, о чему сведоче различите научне студије и новија истраживања социо-политичких перцепција у Републици Хрватској и Републици Србији.

Српско-хрватски односи још увек су оптерећени повратком избеглих лица и њихове имовине, откривањем судбине несталих лица, процесуирањем одговорних за ратне злочине, нарочито неуспелим међусобним тужбама пред Међународним судом правде, као и различитих перцепција фундаменталних историјских догађаја битних за обе нације, (нпр. традиционално хрватско прослављање војне операције „Олуја“ код Срба се обележава као дан жалости због почиње-

59 Момчило Суботић, „Србија и српске земље сто година после Великог рата“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4/2014, стр. 27-41.

них злочина хрватске војске). Дакле, из српско-хрватског примера је видљиво да социјални конфликти представљају један веома комплексан социјални феномен, „за чије је објашњавање потребно укључити мултидисциплинарни приступ“.⁶⁰ У том смеру, интензивније проучавање утицаја осећања страха на насилно понашање у међународним односима, сигурно би пружило свој велики допринос у њиховом разумевању и могућем спречавању.

ЛИТЕРАТУРА

- Адлер, Алфред, *Познавање човека*, Матица српска, Нови Сад / Просвета, Београд, 1984.
- Baumeister, Roy F., *Human Evil: The Mythical and the True Causes of Violence*, IDC Herzliya, Интернет, <http://portal.idc.ac.il/en/symposium/hspsp/2010/documents/21-baumeister.pdf>, 03/05/2014.
- Bull, Hedley, *The Anarchical Society*, Macmillan, London, 1995.
- Српске жртве рата и пораћа на подручју Хрватске и бивше РСК 1990. – 1998. године*, Документационо информациони центар „Веритас“, Интернет, <http://www.veritas.org.rs/srp-ske-zrtve-rata-i-poraca-na-podrucju-hrvatske-i-bivse-rsk-1990-1998-godine>, 01/08/2015.
- Ћирјаковић, Зоран Р., „Примена модела димензија националних култура Херта Хофштедеа у истраживању политичког обрасца у Србији: Постоји ли софтвер српског политичког ума?“, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 3/2013.
- Dozier, Rush W. Jr., *Why We Hate*, McGraw-Hill Professional, New York, 2003.
- Eltinge, LeRoy, *Psychology of War*, Army Service School Press, Fort Leavenworth, Kansas, 1918.
- Ерић, Љубомир, *Страх од смрти*, Просвета, Ниш, 2001.
- Frijda, Nico H.; Kuipers, Peter; ter Schure, Elisabeth, „Relations among emotion, appraisal, and emotional action readiness“, *Journal of Personality and Social Psychology*, American Psychological Association, Vol. 57(2), 1989.

60 Миша Стојадиновић, „Од теорије социјалних конфликта до њихових решења“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4/2009, стр. 76.

- Фројд, Зигмунд, *Увод у психоанализу*, Космос, Београд, 1961.
- Фројд, Сигмунд, *Психологија масе и анализа ега: Изабрани списи*, Анима/Федон, Београд, 2006.
- Fromm, Erich, *Anatomija ljudske destruktivnosti*, Naprijed, Zagreb, 1975.
- Фром, Ерих, *Здраво друштво*, Рад, Београд, 1983.
- Гађиновић, Радослав, „Стратегија националне безбедности стратешки документ државе“, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 03/2009.
- Greenberg, Jeff; Solomon, Sheldon; Pyszczynski, Tom; Rosenblatt, Abram; Burling, John; Lyon, Deborah; Simon, Linda; Pinel, Elizabeth, „Why do people need self-esteem? Converging evidence that self-esteem serves an anxiety-buffering function.“, *Journal of Personality and Social Psychology*, American Psychological Association, Vol 63. (6), 1992.
- Хелд, Дејвид, *Демократија и глобални поредак*, Филип Вишњић, Београд, 1997.
- Holsti, Kal J., *International Politics: A Framework for Analysis*, Englewood Cliffs, 1967.
- Jervis, Robert, „Cooperation Under the Security Dilemma“, *World politics*, John Hopkins University Press, Vol. 30, Issue 2, 1978.
- Јончић, Владан, „Правни смисао оружаних сукоба у процесу европских интеграција“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2015.
- Judaš, Miloš; Kostović, Ivica, *Temelji neuroznanosti*, MD, Zagreb, 1997.
- Кисинцер, Хенри, *Дипломатија*, Књига 2, Верзал пресс, Београд, 1999.
- Le Bon, Gustave, *Psychologie der Massen*, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 1951.
- Лоренц, Конрад, *О агресивности*, Вук Караџић, Београд, 1970.
- Miceli, Maria & Castelfranchi, Cristiano, *Expectancy & Emotion*, Oxford University Press, 2015.
- Miczek, Klaus A., Meyer-Lindenberg, Andreas, *Neuroscience of Aggression*, Springer-Verlag, Berlin, 2014.
- Milgram, Stanley, „Behavioral Study of Obedience“, *University of Toledo*, Department of Psychology, Интернет, <http://homepages.utoledo.edu/mcaruso/social/milgram.pdf>, 15/06/2014.

- Миливојевић, Зоран, *Емоције: Психотерапија и разумевање емоција*, Прометеј, Нови Сад, 2000.
- Millonas, Mark, *Swarms, phase transitions, and collective intelligence*, Research Gate, Интернет, http://www.researchgate.net/publication/216301125_Swarms_Phase_Transitions_and_Collective_Intelligence, 20/06/2015.
- Morgenthau, Hans, *Politics among Nations*, Knopf, New York, 1978.
- Morris, J. S.; Friston, K. J.; Büchel C.; Frith, C. D.; Young, A. W.; Calder, A. J.; Dolan, R. J., „A neuromodulatory role for the human amygdala in processing emotional facial expressions“, *Brain*, Oxford University Press, Vol. 121, No. Part 1, 1998.
- Nelson, Randy J., *Biology of Aggression*, Oxford University Press, Oxford/New York, 2006.
- Ниче, Фридрих, *С оне стране добра и зла*, Графос, Београд, 1980.
- Nietzsche, Friedrich W., *Osvit*, IRO Rad, Beograd, 1982.
- Платон, *Држава*, БИГЗ, Београд, 2002
- Reif, A.; Rosler, M.; Freitag, C. M.; Schneider, M.; Eujen, A.; Kissling, C.; Wenzler, D.; Jacob C.P.; Retz-Junginger, P.; Thome, J.; Lesch, K.P.; Retz, W., „Nature and nurture predispose to violent behavior: serotonergic genes and adverse childhood environment“, *Neuropsychopharmacology*, Clinical and Molecular Psychobiology, Department of Psychiatry and Psychotherapy, University of Würzburg, No. 32, 2007.
- Robinson, William Peter, *Social Groups and Identities: Developing the Legacy of Henri Tajfel*, Routledge, Oxford, 1996.
- Рот, Никола, *Основи социјалне психологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1989.
- Siever, Larry J., „Neurobiology of Aggression and Violence“, *The American Journal Of Psychiatry*, American Psychiatric Association, Volume 165, Number 4, 2008.
- Симић, Драган Р., *Наука о безбедности*, Службени лист СРЈ / ФПН, Београд, 2002.
- Staub, Ervin, *The Roots of Evil*, Cambridge University Press, 1989.
- Sternberg, Robert J.; Sternberg, Karin, *The Nature of Hate*, Cambridge Univeristy Press, Cambridge, 2008.
- Стојадиновић, Миша, „Од теорије социјалних конфликта до њихових решења“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4/2009.

- Суботић, Момчило, „Србија и српске земље сто година после Великог рата“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4/2014.
- Tawney, Richard H., *Equality*, Unwin, London, 1931/1952.
- Tellis A. J.; Bially, J.; Layne, C.; McPherson, M., *Measuring National Power in the Postindustrial Age*, RAND, Santa Monica, 2000.
- Trotter, Wilfred, *Instincts of the Herd in Peace and War*, T. Fisher Unwin, London, 1924.
- Тукидид, *Повијест Пелопонеског рата*, Дерета, Београд, 1991.
- Turkington, Carol, *The Encyclopedia of the Brain and Brain Disorders*, Facts On File, New York, 2002.
- Висковић, Иво, *Спољна политика Југославије – ренетиторијум*, Факултет Политичких наука Универзитета у Београду, Београд, 1991.
- Збирка психоаналитичких есеја – *Психоанализа и рат*, Норвешко лекарско друштво / Комитет за људска права, Београд, 2001.

Dario Krsic

*THE EFFECT OF THE EMOTION OF FEAR
ON VIOLENT BEHAVIOUR
IN INTERNATIONAL RELATIONS*

Resume

„The fear of all fears“ is the fear of death, which in the opinion of leading experts in individual and social psychology, neurophysiology, and international relations, has a driving role in violent behavior. Namely, man often uses violent behavior in order to destroy or neutralize the source of threats directed at his existence and thereby dispel unpleasant emotion of fear (if he feels it is impossible to oppose, he will try to protect himself through escape). Emotion of hatred, in turn, implies intense anti-pathology, aversion, anger and stereotyping, as well as the process of distinguishing between „us“ and „them.“ In this sense, hatred is an aggressive form of disliking, which reflects an extreme form of fear. Hatred is essentially the product of the primary emotions –

fear, which the subject feels towards the object of hatred for which he/she believes to be irrationally destructive, evil, and that it threatens some of his/her values, that it does so without adequate reason or justification, and that it does it in full awareness and intentionally. Certain group of people, as well as an individual, can possess ability (power) of projecting fear to his community (state), by transferring objective or subjective information on the situation of vulnerability by other community (state), which can contribute to violent behavior of that community (state) towards other, due to intention to protect values of common interest. Through fusion of feelings of fear and power, which gives the impression that the source of threat can be overcome, state justifies and resorts to use of military force, therefore starting a war with another state (or group of states). The history of human civilization shows us that certain economic, political, religious, geographical, climatic, or other circumstances, lead to large-scale feelings of fear in „vulnerable“ people, so that those within the state, begin to build up its power, in order to feel more prepared to respond to possible danger. So people strengthen their community, built on shared values and interests (national interest), preparing for possible aggressive behavior to protect it and meet its aims, and thus reduce or mitigate the rational and irrational fears. On the other hand, countries that witness strengthening of power of their neighbor, „intimidated“ by such development also begin to gain strength. This situation, in which the procedures by which a country tries to increase its own security and at the same time reduce the safety of others, is called the „security dilemma“. With some adjustment and refinement, it is possible to explain it by the psychological model of „circular emotional reaction“, which is used in modern transaction analysis. This is typical circular emotional reaction (CER) of the state, which resembles a kind of „neurotic vicious circle“. Two such CERs, merged in phobic focus, provide a model which is named in this thesis as „phobocentric loop“. This model represents the flow of developing feeling of fear, to the emergence of violent behavior at the national/country level. Applied in any relationship or time, the model of „phobocentric loop“ in its essence is not subject to the principle of development and historicity, which applies the methodology of social psychology, due to the simple reason that it represents unchangeable influence of feelings on the behavior and the behavior on feelings. In this pa-

per, through the model of „phobocentric loop“, the violent behavior between Serbs and Croats in the civil war in Yugoslavia (1991-1995), the roots of which lay in the feeling of fear, has been briefly explained. The emergence of Serbophobia and Croatophobia in the 19th century, led on several occasions to conflicts of high intensity in the next century, where a huge number of people died (number of killed people varies from several hundred thousands to two million), when eventually the conflict culminated in the expulsion of the Krajina Serbs in the Croat military operation „Storm“ in 1995. Model of Serbo-Croatian „phobocentric loop“ consists of the following „links“: 1) stimuli situations which result in mutual distrust, 2) reactions and action tendencies (empowerment), 3) prothymia (setting priority goals), 4) actions on stimulus (violent behavior).

Key words: fear, hatred, aggression, violence, circural emotional reaction, phobocentric loop, Serbophobia, Croatophobia.

Овај рад је примљен 15. јуна 2015. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 28. августа 2015. године.